
УДК 371.214.2:811.111

Валентина Юркова,

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

Ванда Мичковська,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ПЕДАГОГІЧНІ ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано методичні засади, педагогічні принципи, що повинні враховуватися при укладанні навчального посібника з іноземної мови. Визначено роль іноземної мови у профільному навчанні.

Ключові слова: *навчальний посібник, профільне навчання, іноземна мова.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У зв'язку з інтеграцією України до єдиного європейського освітнього простору посилюється процес модернізації вітчизняної освіти в цілому та іншомовної зокрема. Через свої соціальні, пізнавальні і розвивальні функції іноземна мова посідає особливе місце в системі сучасної освіти як засіб спілкування, пізнання оточуючого світу та розширення його кордонів. Вивчення іноземної мови є ефективним засобом соціалізації, самовираження, інтелектуального, емоційного і морального розвитку особистості [2].

© Валентина Юркова, Ванда Мичковська

Випускник вищого навчального закладу повинен володіти знаннями з іноземної мови, що складають цілісну картину світу, а також необхідними навичками й уміннями здійснювати різні види іншомовної діяльності. Він має бути готовим до міжособистісної та міжкультурної співпраці як у межах своєї країни, так і на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Проблемами укладання навчальних посібників з іноземних мов займаються науковці інституту педагогіки з відділу вивчення іноземних мов, Академії педагогічних наук України: В. Редько, Т. Полонська, Н. Басай, О. Басай, О. Пасічник, І. Алексеєнко, Є. Долинський.

Над конструюванням змісту навчально-методичних посібників з іноземної мови за професійним спрямуванням для вищих навчальних закладів працюють українські та зарубіжні дослідники: Т. Добрянська, Н. Єремєєва, О. Іващенко, М. Краснодобська, Н. Крипська, І. Логвиненко, Т. Панова, Л. Попова, О. Спіркіна, Ю. Шевченко, Л. Шугай, Б. Шуневич, Є. Хадиняк.

Мега статті – здійснити аналіз методичних засад і структури навчального посібника з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним засобом оволодіння змістом дисциплін з іноземної мови є навчальні посібники. У нашому дослідженні розглянемо навчальний посібник з іноземної мови. Його ефективність, зокрема здатність сприяти виконанню вимог навчальних програм, розвитку пізнавальних інтересів і комунікативних потреб суб'єктів навчання різнобічно залежить від дидактичних і методичних підходів, визначених для побудови їх змісту і структури. Він має бути спроможними успішно виконувати цілі, визначені навчальною програмою [5].

Навчальний посібник як основний засіб забезпечення тих, хто навчається, змістом обраного ними курсу різнобічно узгоджується з їхніми іншомовними комунікативними намірами та враховує навчальний досвід, набутий у процесі вивчення іноземної мови як загальноосвітнього предмета в початковій та основній школі [3].

Побудова змісту навчального посібника з іноземної мови ґрунтується на певних закономірностях, які враховуються в галузі створення навчальної літератури, а саме:

мета навчання іншомовного спілкування в межах даного предмета зумовлює зміст відповідного навчального посібника і є компонентом загальної мети навчання іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах;

успішна реалізація мети й ефективне використання змісту навчального посібника з іноземної мови залежать від доцільно відібраного і методично раціонально організованого в ньому навчального матеріалу: мовного, мовленнєвого та текстового матеріалу, вправ і завдань, позатекстових матеріалів;

вікові психологічні особливості суб'єктів навчання, їх інтереси, комунікативні потреби та навчальний досвід є психолого-дидактичним підґрунтям для визначення видів і форм навчальної діяльності, що використовуються у змісті посібника;

рівень умотивованості навчальних дій, що мають виконувати ті, хто навчаються, слугує передумовою для усвідомленого й успішного оволодіння змістом навчального посібника;

ефективність процесу навчання залежить від дидактичної та методичної доцільності запропонованих посібником методів, способів і форм презентації та активізації навчального матеріалу, а також від методів і форм контролю рівня його засвоєння;

зміст навчального посібника має надавати суб'єктам навчання можливість для демонстрації власних іншомовних здібностей у різних видах мовленнєвої діяльності, спостерігати динаміку їх розвитку й усвідомлювати результати своєї роботи, бачити тенденцію їх удосконалення та, за потреби, коригувати набутий досвід відповідно до власних комунікативних намірів;

зміст навчального посібника з іноземної мови має бути гнучким, не повинен жорстко регламентувати роботу викладача, а, навпаки, давати йому змогу ефективно здійснювати педагогічне керівництво діяльністю тих, хто навчається, деколи варіювати запропонованим змістом, що зумовлюється об'єктивними і суб'єктивними чинниками впливу на освітній процес;

одним із пріоритетних принципів сучасного розвитку іншомовної освіти є взаємопов'язане навчання тих, хто навчається іншомовного спілкування і культури народу, мова якого вивчається, що має чітко відбиватись у змісті навчального посібника з іноземної мови;

для забезпечення вірогідності змісту навчального матеріалу, передбаченого для набуття суб'єктами навчання іншомовного профільно-зорієнтованого комунікативного досвіду відповідно до вимог навчальної програми, його оптимальний добір і раціональна збалансованість у навчальному посібнику визначається за результатами експериментальної перевірки в загальноосвітніх закладах різних регіонів України [6].

Зазначені закономірності можуть слугувати підґрунтям для визначення змісту структурних компонентів навчального посібника з іноземної мови. Основною структурною одиницею організації навчального матеріалу в змісті посібника визначено тематичні розділи (модулі), які відображають сутнісний зміст курсу іноземної мови. Кожний розділ є автономним і завершеним за своїм змістом складником навчального посібника, що дає можливість викладачу вибудовувати процес вивчення тем курсу в довільному порядку [4].

Конструювання змісту навчального посібника з іноземної мови здійснюється на основі таких принципів:

1. Принцип компетентнісного підходу до навчання іншомовного спілкування, що забезпечує прагматичні комунікативні потреби тих, хто навчається, відповідно до змісту обраного курсу з іноземної мови, зокрема, усвідомлене набуття / удосконалення досвіду аналізувати, систематизувати, порівнювати, робити висновки, висловлювати своє ставлення до об'єктів спілкування і давати їм оцінку, обґрунтовувати власну точку зору, усвідомлено оволодівати способами діяльності з метою застосування навчальних досягнень і набутого досвіду в реальних життєвих ситуацій.

2. Принцип комунікативної спрямованості навчання сприяє оволодінню таким рівнем іншомовного спілкування в усній і письмовій формах у межах навчального середовища, який узгоджується з дескрипторами Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

3. Принцип ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу, який створює умови для адекватної реалізації ідеї комуні-

кативності. Оволодіння іншомовним досвідом відбувається в межах тем, визначених навчальною програмою курсів з іноземної мови, а основною формою організації спілкування вважаються творчі інтерактивні види діяльності: мовленнєва ситуація, рольова гра, проектна робота, діалогові та колективні форми комунікації, тематично зорієнтовані на обраний профіль.

4. Принцип урахування досвіду, набутого суб'єктами навчання у вивченні інших навчальних предметів, зокрема іноземної мови як загальноосвітньої чи предмета для поглибленого вивчення, що дозволяє прогнозувати можливі труднощі в оволодінні змістом курсів з іноземної мови, і в такий спосіб раціоналізувати освітній процес. У зв'язку з цим доцільно в навчальних посібниках презентувати спеціальні рубрики, які орієнтують суб'єктів навчання на повторення й узагальнення раніше вивченого навчального матеріалу.

5. Принцип свідомого навчання передбачає добір змістовно цінного навчального матеріалу, що забезпечуватиме розвиток пізнавальних здібностей тих, хто навчається. Він сприяє цілеспрямованому сприйманню й осмисленню мовних явищ, що вивчаються, їх творчому трансформуванню у процесі здійснення мовленнєвих дій: від усвідомленого оволодіння дією до автоматизованого її виконання; від формування окремих компонентів до їх об'єднання.

6. Принцип урахування вікових особливостей суб'єктів навчання, який зумовлює добір спеціальних методичних підходів, форм і засобів для організації профільно-спрямованого спілкування з метою ефективного оволодіння реалізованим у навчальних посібниках змістом профільних курсів відповідно до набутого іншомовного комунікативного досвіду.

7. Принцип збалансованого та взаємопов'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності, який ураховує їх спільні психологічні механізми та ґрунтується на використанні максимуму відповідних аналізаторів для досягнення достатнього рівня сформованості у тих, хто навчається, умінь і навичок в усному та письмовому профільно-спрямованому спілкуванні. Відповідно, у навчальних посібниках мають використовуватись види діяльності, що сприяють комплексному оволодінню аудіюванням, говорінням, читанням, письмом.

8. Принципи диференціації та індивідуалізації навчання відповідно до іншомовних комунікативних намірів суб'єктів навчання у межах змісту вибраного профільного курсу, що дає можливість “дійти до кожного” з урахуванням їх особистісних можливостей і потреб.

9. Принцип розширення ролі самостійної іншомовної комунікативної діяльності суб'єктів навчання, розвитку їх автономії, мотивації, усвідомленого ставлення до організації та результатів своєї навчальної роботи, що є чинниками впливу на траєкторію їх особистісного розвитку. Доцільно в навчальних посібниках активно використовувати види самостійної діяльності, що сприяють розвитку творчих здібностей тих, хто навчається [5].

Ефективність навчальної діяльності та результати успішності суб'єктів навчання під час вивчення іноземної мови значною мірою залежать від змісту і структури навчального посібника, зокрема від дидактично доцільно підбраного навчального матеріалу та методично раціональної його організації в навчальному посібнику. Важливо, щоб зміст посібника та всі його структурні компоненти узгоджувалися з цілями навчання, віковими особливостями тих, хто навчається, їхніми іншомовними комунікативними потребами. Основними вимогами до структурних компонентів тематичних розділів (модулів) навчального посібника (підрозділів, параграфів, занять тощо) є такі [1]:

1. Цілі та завдання кожного структурного компонента навчального посібника необхідно розглядати як частину загальної мети навчання профільно-орієнтованого іншомовного спілкування. Вони окреслюють обсяг мовного, мовленнєвого та інформаційного матеріалу, яким повинні оволодіти суб'єкти навчання в межах певної теми, запропонованої змістом навчального посібника, на рівні, визначеному навчальною програмою.

2. Види навчальної діяльності, що використовуються у змісті структурних компонентів навчального посібника, мають бути комунікативно спрямованими, давати суб'єктам навчання можливість успішно виконувати навчальні операції і дії, що сприяють оволодінню ними іншомовним профільно-орієнтованим спілкуванням в усній і письмовій формах.

3. Структурні компоненти тематичних розділів мають забезпечувати збалансоване оволодіння суб'єктами навчання всіма видами мов-

ленневої діяльності (говорінням, аудіюванням, читанням, письмом), де кожний із них є метою навчання і узгоджується із змістом дисципліни з іноземної мови у межах вимог навчальної програми. Навчальна діяльність у межах структурних компонентів має забезпечувати паралельне та взаємопов'язане оволодіння тими, хто навчається, усним і писемним мовленням, причому її обсяг і види варіюються залежно від складності змісту матеріалу та труднощів його засвоєння.

4. Види навчальної діяльності, способи і форми їх виконання повинні бути вмотивованими, суб'єкти навчання мають усвідомлювати їх потребу та важливість для реалізації власних іншомовних профільно-орієнтованих комунікативних намірів.

5. Зміст структурних компонентів навчального посібника має містити дидактично доцільно сконструйовану систему вправ і завдань, яка сприяє активізації нового навчального матеріалу та спрямована на досягнення такого рівня сформованості в суб'єктів навчання мовних навичок і мовленнєвих умінь, який дає їм можливість набувати досвіду комунікативної поведінки в різних ситуаціях профільно-орієнтованого спілкування. Вибір видів і запропонована ієрархія вправ і завдань мають різнобічно узгоджуватися з метою навчання і бути здатними забезпечувати її успішне виконання, а оптимальний склад системи потрібно визначати шляхом експериментальної перевірки.

6. Усі види вправ і завдань структурних компонентів навчального посібника повинні бути методично раціонально організовані відповідно до принципу наступності, який передбачає, що кожний наступний вид забезпечується набутиим досвідом тих, хто навчається, а операції і дії, що виконуються, є складнішими від попередніх.

7. Навчальний посібник повинен містити ефективну систему повторення. У ньому доцільно презентувати узагальнювальну схему та таблиці під рубриками "Повторення". Вони дають суб'єктам навчання можливість актуалізувати матеріал, вивчений на попередніх етапах навчання в курсі "Іноземна мова", і слугують орієнтовною основною діяльністю.

8. До змісту структурних компонентів навчального посібника з іноземної мови необхідно добирати дидактично доцільні ілюстративні матеріали, що виконують дві основні функції: 1) засобу конкрети-

зації змісту тексту, що пропонується для читання; 2) візуального інформаційного середовища для продукування висловлення в усній або в письмовій формах. У зв'язку з цим ілюстративний матеріал навчального посібника має бути чітким, доступними для адекватного сприймання всіма суб'єктами навчання і не викликати подвійних асоціацій.

9. Види навчальної діяльності, що komponують структурні компоненти навчальних посібників, насамперед мають узгоджуватися з принципами доступності, наступності, комунікативності та передбачати виконання суб'єктами навчання дій, спрямованих як на засвоєння мовних аспектів профільно-орієнтованого іншомовного спілкування, так і на становлення та розвиток мовленнєвих умінь у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі). Кожен структурний компонент може мати різне співвідношення вправ і завдань, які забезпечують оволодіння мовою і мовленням. Воно залежить від мети заняття, складності змісту навчального матеріалу і труднощів його засвоєння.

10. З огляду на те, що головна мета засвоєння змісту курсу з іноземної мови передбачає оволодіння суб'єктами навчання комунікативною діяльністю в усній та письмовій формах, методично доцільно, щоб види навчальної роботи, які мають виконувати ті, хто навчається, були комунікативно спрямованими. Утім це не заперечує використання в структурних компонентах навчального посібника мовних вправ, які забезпечують засвоєння чи повторення значень лексичних і граматичних одиниць, усвідомлення їх форми та правил застосування (функцій) у мовленні.

11. Необхідно враховувати, що не всі суб'єкти навчання на однаковому рівні можуть засвоїти новий навчальний матеріал за одне заняття: для цього їм потрібен різний час, оскільки кожен суб'єкт навчання має індивідуальну траєкторію навчання. У зв'язку з цим бажано передбачати в наступних структурних компонентах навчального посібника актуалізацію й активізацію раніше вивченого матеріалу, який доцільно долучати до змісту текстів для читання, діалогів, різноманітних вправ і завдань.

12. Кожний структурний компонент навчального посібника розглядається цілісним продуктом, який має не лише певну дидактичну

структуру, вибудовану згідно з принципом наступності, а й методично раціональну організацію навчального матеріалу, зокрема завершеність. Види діяльності, що суб'єкти навчання мають виконувати під кінець заняття, мають узгоджуватися з метою, яку визначено для змісту кожної структурної одиниці навчального посібника. Недоцільно завершувати структурний компонент навчальних посібників мовними вправами, оскільки вони не є пріоритетними видами діяльності за комунікативного підходу до навчання. Варто для цього використовувати творчі комунікативні завдання: навчально-мовленнєві ситуації, рольові ігри, проектну роботу тощо [2].

Запропоновані дидактичні та методичні підходи до побудови змісту структурних компонентів навчального посібника з іноземної мови можна охарактеризувати як універсальні, вони можуть бути використані для конструювання змісту різних за профілем навчальних посібників з іноземних мов.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, укладання навчальних посібників за професійним спрямуванням є надзвичайно актуальним в освітньому процесі. Для успішної реалізації освітньо-розвивального потенціалу іноземної мови за професійним спрямуванням зміст навчальних посібників повинен сприяти тому, щоб процес залучення суб'єктів навчання до вивчення іноземної мови поглиблював та розширював професійний світогляд. А відтак одним із перспективних напрямів нашої роботи під час укладання навчальних посібників з іноземної мови є постійна розробка і вдалий підбір навчального матеріалу з урахуванням психолого-педагогічних особливостей тих, хто навчається.

Список використаної літератури

1. Басай Н. П. Дидактичні засади навчання іноземних мов учнів старшої школи (на матеріалі німецької мови) [Текст] / Н. П. Басай // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., голов. ред. В. М. Мадзігон, наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – С. 23–29.
2. Басай Н. П. Рівневе навчання німецької мови старшокласників за новими підручниками для 10–11 класів [Текст] / Н. Басай // Сучасні тенден-

ції розвитку іншомовної освіти у середній та вищій школі: стан, проблеми, перспективи : зб. матеріалів наук.-практ. семінару / [за ред. канд. пед. наук, В. П. Іванишиної]. – Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2012. – С. 35–41.

3. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів : навчально-методичний посібник / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай [та ін.]; за наук. ред. В. Г. Редька – К. : Педагогічна думка, 2013. – 360 с.

4. Полонська Т. К. Особливості підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до роботи в сучасній профільній школі / Т. К. Полонська // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : зб. наук. праць. – Т. 7. – Харків : Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди., 2013. – С. 123–131.

5. Полонська Т. К. Реалізація компетентнісного підходу через зміст елективних курсів з іноземної мови у профільній школі / Т. К. Полонська // Компетентнісна парадигма розвитку мовної освіти у середній і вищій школі: сучасні виклики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Чернігів, 2013. – С. 101–107.

6. Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика : монографія / В. Г. Редько. – К. : Генеза, 2012. – 224 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Лопатка В. Д.

Стаття надійшла до редакції 29.02.2016

Юркова В., Мичковская В. Педагогические принципы составления учебного пособия по иностранному языку

В статье проанализированы методические основы, педагогические принципы, которые должны учитываться при составлении учебного пособия по иностранному языку. Определена роль иностранного языка в профильном обучении.

Ключевые слова: учебное пособие, профильное обучение, иностранный язык.

Yurkova V., Mychkovska V. Pedagogical principles of developing the foreign language textbooks

In connection with the Ukrainian integration into the unified European educational space is enhanced by the process of modernization of school

education in general and foreign language in particular. Due to its social, cognitive and developmental functions of the foreign language occupies a special place in the system of modern education as a means of communication, of learning about the world and expand its borders. Learning a foreign language is an effective means of socialization, of expression, of intellectual, emotional and moral development.

The primary means of learning content subjects in a foreign language are tutorials. In our study, we consider a foreign language textbook. Its effectiveness, in particular the ability to contribute to the fulfillment of the requirements of training programs, development of cognitive interests and communicative needs of students, diverse depends on the didactic and methodological approaches defined to build their content and structure. It must be able to perform successfully the objectives defined by the curriculum.

Textbook as the primary means of providing students the content of their chosen course fits with their foreign language communicative intentions and takes into account the learning experiences acquired in the process of learning a foreign language as a General subject in primary and secondary school.

It is important that the content of the textbook and all of its structural components was consistent with the purpose of teaching, age peculiarities of high school students, their foreign language communicative needs. For the successful implementation of the educational and developing potential of foreign language for professional direction of the content of textbooks should facilitate the process of familiarizing students to the study of foreign languages has deepened and broadened professional horizons.

Keywords: *textbook, professional training, foreign language.*